

NİZAMÎ, HÂTİFÎ VE CELİLÎ'NİN LEYLÂ VE MECNÛN'UNDA ÂŞIKLARIN HABERLEŞMESİ

Arzu ATİK*

ÖZET

Klasik Türk edebiyatı nazım türleri içinde mesneviler önemli bir yer tutar. Anlattığı konular itibariyle farklı sınıflandırmalara tâbi tutulan mesnevilerde hikâyeler anlatılırken bazı motifler, metinden metine bazı ufak değişikliklerle aktarılır. Bu motiflerden biri de haberleşme motifidir. Özellikle aşk mesnevilerinde âşıkların haberleşmesi çeşitli haberleşme yöntemleri ile gerçekleşir. Bu çalışmada; İran edebiyatından Nizamî, Hâtifi ve Türk edebiyatından Celili'nin Leylâ ve Mecnûn mesnevileri üzerinden haberleşme motifinin seyri incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Mesnevi, Nizamî, Hâtifi, Celili, Leylâ ve Mecnûn, Motif, Haberleşme.

THE COMMUNICATION OF LOVERS IN THE “LEYLÂ AND MECNÛN” BY NİZAMÎ, HÂTİFÎ AND CELİLÎ

ABSTRACT

The Mathnavi genre has an important place in classical Turkish literature. While any narrative is being recounted in mathnavis, some of the themes, patterns or fragments travel from one text to another with certain minor changes. Communication theme is one of the examples of such themes. This paper examines travelling aspects of communication theme, focusing on Leylâ and Mecnûn by Persian poets Nizamî and Hâtifi as well as by a Turkish poet Celili.

Key Words: Mathnavi, Nizamî, Hâtifi, Celili, Leylâ and Mecnûn, Classical Themes/Patterns/Fragments, Communication.

* Dr. Boğaziçi Üniversitesi, Okutman, atkarzu@boun.edu.tr

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Giriş:

Klasik Türk edebiyatı mesnevilerinde âşıkların haberleşmesi önemli bir motif olarak karşımıza çıkar. Özellikle çift kahramanlı aşk mesnevilerinde âşıklar arasındaki haberleşme yöntemleri eserden esere küçük farklılıklar göstermekle birlikte ortak olan yöntemler; mektupla, yardımcı tiplerle, insan olmayan varlıklarla haberleşmedir. Mesnevi çalışmalarının bir kısmında genel olarak haberleşme motifi üzerinde değil, sadece mektuplaşma yöntemi üzerinde durulmuş, diğer yöntemler haberleşme başlığı altında incelenmemiştir.¹ Bu makalede en çok bilinen aşk hikâyelerinden biri olan Leylâ ve Mecnûn mesnevilerinde âşıkların haberleşme yöntemleri; Nizamî, Hâtîfî ve Celilî'nin eserleri üzerinden karşılaştırmalı olarak incelenecektir.

Haberleşme Yöntemleri

a) Mektup

Mektup, âşıkların iç dünyalarını, duyguları, düşünceleri, itiraf ve temennilerini yansıtmak için kullanılan bir araçtır.² Birbirlerinden ancak üçüncü şahıslar vasıtasıyla haber alan âşıklar, başlarından geçen olayların en küçük ayrıntılarını ve içyüzünü sevgiliye izah etmek için mektup gönderme yöntemini kullanır. Mektubun aşk ilişkisinde önemli bir görevi de âşıkların tahammül gücünü arttırmasıdır.³ Bu yöntem neredeyse hiç görüşmeyen âşıkların ayrılık acısına, sevgilinin yüzünü görememenin verdiği kedere katlanmalarının en iyi yoludur. Mektubun âşıklar üzerindeki bu etkisini en iyi şekilde verebilmek için anlatıdaki anlatıcı 3. tekil kişiden 1. tekil-özne anlatıcıya dönüşür ve âşık kendi dilinden yârine seslenir, derdini şerh eder.

Mesnevilerde bulunan mektuplar sadece bir haberleşme aracı olması açısından değil yazıldığı dönemin mektuplaşma geleneğine ait bilgiler, inançlar ve çeşitli halk kültürü öğeleri konusunda bilgi vermeleri açısından da ayrıca değerlendirilmeleri gereken bölümlerdir.⁴ Mektupların Allah'ın adıyla başlaması, mektup bitince adın yazılması, mektubun mühürlenmesi, ipe bağlanması, kenarının kıvrılması ve rüzgâr kadar hızlı bir haberci (peyk, kâsîd, pîr, atlı vb.) tarafından iletilmesi, mektubu getiren haberciye hediye

¹ İsmail Ünver tarafından mesnevilerde mektuplaşma, tek başına bir motif olarak ele alınır. İsmail Ünver, 'Mesnevi', TDK Türk Şiiri Özel Sayısı II, Divan Şiiri, (1983), s. 456.

² Mehmet Tekin, Roman Sanatı 1, Akçağ, Ankara 2001, s. 227.

³ Rıfat Kütük, Larendeli Hamdî'nin Leylâ ve Mecnûn Mesnevisi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2002, s. 195.

⁴ H. Dilek Batıslam, "Mesnevilerde Mektup Tarzı Anlatım", İlmî Araştırmalar, S.13(2002) s.17-18

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

verilmesi gibi mektup kuralları ve âdetleri mesnevilerdeki mektuplarda karşımıza çıkan belli başlı öğelerdir.

- **Nizamî'de:**

Nizamî'de iki âşığın haberleşmesinde mektuplaşma önemli bir yer tutar. "Leylâ'nın Mecnûn'a haber göndermesi" başlıklı 34. bölümde bir atlının Mecnûn'a Leylâ'dan bir mektup getirmesi ile âşıkların haberleşmesi sağlanır. Mecnûn, Necd Dağı'nda etrafında hayvanlarla otururken nur yüzlü bir atlı gelir. Mecnûn, adama neden geldiğini sorar ve o da dün filan yerden geçerken gözleri yaşlı, peri gibi bir güzele rastladığını söyler. Adam, bu peri gibi güzele ağlamasının sebebini sorunca güzel, başka birisini sevdiği hâlde kocasıyla yaşamak zorunda olduğu cevabını verir. Adam, sen kimsin diye sorunca adının Leylâ olduğunu öğrenir. Leylâ, Mecnûn'dan daha mecnûn olduğunu, Mecnûn'un aşkını istediği gibi yaşarken o kocasıyla, babasıyla ve çevresiyle mücadele etmek zorundadır ve kadın olduğu için elinden bir şey gelmez. Onun tek derdi sevgilisidir ve adamdan sevgilisi hakkında bir şeyler biliyorsa anlatmasını ister. Adam da Mecnûn hakkında bildiklerini Leylâ'ya anlatır ve Mecnûn'un kasidelerinden birkaç beyit okur. Leylâ ah etmeye, ağlamaya başlar. Sonra adama, Mecnûn'a bir mektup yazacağını, yarın gelip mektubu almasını söyler. Leylâ, bir sonraki gün maviler içinde gelir ve gizlice adama mektubu verir. Adam, Leylâ'nın verdiği, gam mührüyle mühürlenmiş bu mektubu koynundan çıkarır, öper ve Mecnûn'a verir. Mecnûn, bu mektubu görünce sevinçten çıldırır. Başı üzerinde pergel gibi yüz kere döner. Sersemleyerek düşer; ama mektup elindedir. Kendine geldiğinde sevgiliye kavuşmak için sabretmesi gerektiğini ve gelen mektuplarla avunması gerektiğini anlar.

"Mecnûn'un Leylâ'nın mektubunu okuması" başlıklı 35. bölümde Mecnûn, Leylâ'nın gönderdiği mektubu okumaya başlar. Allah'ın adıyla başlayan mektupta, Leylâ, hâlâ Mecnûn'a sadık bir sevgili olduğunu, babasının ölümüne çok üzüldüğünü, Allah'ın kimsesizlerin kimsesi olduğunu yazar. Mecnûn, mektubu bitirince coşar, bir müddet kendinden geçer. Ayılınca ağlamaya başlar. Mektubu getiren adama sarılır. Adama, mektup yazmak için ne kâğıdım ne kalemim var, der. Adam ona kalem kâğıt verir ve Mecnûn, mektubu yazmaya başlar, bitirince adama/haberciye verir. O da rüzgâr gibi koşarak mektubu Leylâ'ya ulaştırır. Leylâ, mektubu görünce gözyaşlarıyla onu ıslatır.

"Leylâ'nın Mecnûn'un mektubunu okuması" başlıklı 36. bölümde yine Allah'ın adıyla başlayan "Bu mektup ciğeri kebab gibi

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

yanan, bî-karar benden gönlümün karar kıldığı sanadır.” diyerek devam eden mektupta Mecnûn, sevgisinin sözde olduğu ve onu yeterince sevmediği için Leylâ’ya uzun uzun sitem eder.⁵

34. bölümde haberleşmede hem mektubun hem de yardımcı tiplerden bir atlının kullanıldığı görülür; ama burada yardımcı tipin işlevi sadece mektubu iletmektir. Atlı, Leylâ’ya önce Mecnûn hakkında bildiklerini anlatır, sonrasında Leylâ’nın verdiği mektubu Mecnûn’a ulaştırır. İçerik olarak mektuplara bakıldığında uzun süre birbirinden haber alamayan âşıklar, mektuplar vasıtasıyla hem gelişen olaylardan haberdar olurlar hem de birbirlerine olan duygularını, sitemlerini iletirler. Burada mektubun gam mührüyle mühürlenmesi de o dönemde mektupların mühürlenerek gönderilmesi âdetinin bir göstergesidir. 35 ve 36. bölümde de mektupların Allah’ın adıyla başlaması, yine geleneğin bir yansımasıdır. 35. bölümde habercinin mektubu rüzgâr gibi hızlı bir şekilde ulaştırması da hem habercilerin o dönemlerde çok hızlı olduklarına hem de mektubun ne kadar hayati bir önem taşıdığına işaret eder.

- **Hâtifi’de:**

Hâtifi’de mektuplaşma motifi “Mecnûn’un Leylâ’ya bir mektup yazması ve evlenmesinden duyduğu sıkıntıyı izhar etmesi” başlıklı 13. bölümde yer alır. Mecnûn, Leylâ’nın evlendiğini ifrit gibi, ağzında dişi olmayan, kötü sözlü bir acuzeden öğrenir. Mecnûn bu uğursuz haberi duyunca üstünü başını yırtar, kendinden geçer. Ayılınca Leylâ’ya gönül yakıcı, gussa dolu bir mektup yazar. Önce Leylâ’nın evliliğini tebrik eder. “Ben senin gamınla can verirken sen başkasıyla aşk oyunu oynuyorsun. Ben sensiz buralarda acı çekiyorum, sen yârinin kucığında huzurlusun.” diyerek sitem eder. Mektubunu bitirdikten sonra gözyaşıyla imzasını atar ve hızlı koşan bir haberciye verir. Haberci, yâre onun selamını ulaştırır. Leylâ yâriden gelen mektubu görünce ayrılık acısıyla divit ve kalemi alıp cevap mektubunu yazmaya başlar.⁶

“Leylâ’nın Mecnûn’un mektubuna cevap yazması ve onun şikâyetinin başlangıcı” başlıklı 14. bölümde, Leylâ mektuba her şeyi bilen Allah’ın ismiyle başlar. Bu mektubun yalandan uzak olduğunu, onsuz ayrılık acısıyla yandığını, hâlâ ahdine sadık olduğunu, kocasının ona el sürmediğini, iftiracıların söylediklerinin yalan olduğunu, onsuz

⁵ Arzu Atik, Celilî’nin Leylâ ve Mecnûn’u ve Nizâmî’nin Leylâ ve Mecnûn’u ile Karşılaştırma, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2009, s. 81.

⁶ Hâtifi 55^a-56^b. (Hâtifi’nin Leylâ ve Mecnûn mesnevisinden yapılan alıntılar Süleymaniye Kütüphanesi Kadızade 424 numaralı nüshadandır.)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

bir an bile mutlu olmadığını söyler. Leylâ, kırık gönlünün sırrını saklayıp mihnet köşesinde oturduğunu, acısını belli etmemek için türlü bahaneler uydurduğunu, düşkün olduğunu ve elinden tutacak bir yârinin olmadığını anlatır. “Sana derdimi şerh ettim.” diyerek mektubu bitirir ve bir kâsıd/haberci ile mektubu Mecnûn'a ulaştırır. Mecnûn; dostun mektubunu öper, başına koyar. Açıp Leylâ'nın özür dilediğini görünce teselli bulur, mektubun zikriyle kendinden geçer.⁷

Hâtifi'de 13. bölümde uğursuz haber getiren yardımcı tip, çok çirkin bir acuze olarak çizilmiştir. Mecnûn'un mektubun gözyaşıyla adını yazması, bugünkü terimle imzalanması, mektupların sonuna ad yazılması kuralına bir örnektir. Mektup, Nizamî'de olduğu gibi hızlı koşan bir peykle/haberciyle ulaştırılır. 14. bölümde Leylâ'nın mektubu yine Nizamî örneğinde olduğu gibi Allah'ın adıyla başlar, bir kâsıd/haberci ile ulaştırılır. Mecnûn, sevgilisinden gelen mektubu kutsal bir metin gibi öpüp başının üzerine koyar. Mektup burada bir manada Kuran'a benzetilir, sevgiliden gelen her şey âşik için kutsaldır.

- **Celilî'de:**

Celilî'nin mesnevisinde “Mecnûn'un Leylâ'ya alay ve sitem yollu mektup yazması” başlıklı 17. bölümde -Hâtifi'de olduğu gibi-cadiya benzeyen ağzında diş olmayan, kötü bakışlı yaşlı bir kadın, Mecnûn'a Leylâ'nın evlendiğini ve onu unuttuğunu haber verir. Mecnûn, bu acı haberi duyup Leylâ'ya kıskançlık ateşiyle, zehir gibi acı sözlerle dolu bir mektup yazar, bittiğinde hızlı bir haberciyle mektubu gönderir.

Yakdı ciğerin şerâr-ı gayret

Pür oldı dimâğı dūd-ı hayret

Aldı ele hâme-i füsûn-sâz

Bir nâme-i hasret itdi âgâz (1393-94)

Hatm oldı çü şerh-i sîne-i çâk

Dil-dâra iletđi peyk-i çâlâk (1427)

“Leylâ'nın Mecnûn'un mektubuna cevap yazması” başlıklı 18. bölümde Leylâ, Mecnûn'un suçlamalarına cevap verir, hiçbir şeyin söylendiği gibi olmadığını anlatır. Leylâ, Mecnûn'un bir dostun düşünemeyeceği kadar kötü şeyleri aklına getirmesinden dolayı çok üzülür. Mecnûn'un istediği gibi davranabildiğini; ama kendinin anne babasından, çevresinden dolayı bir şey yapamadığını söyler. Bütün

⁷ Hâtifi 57^b-60^a

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

bunlar yetmezmiş gibi bir de Mecnûn'un, bu acısını çoğalttığından yakınıdır. Mecnûn'a bu dert mektubunu bir civan iletir. Mecnûn bu mektubu okuyunca gözleri yaş dolar ve Leylâ'nın cevabı sayesinde rahatlar, gözünün yaşı durur.⁸

Ger sunmaziseñ fütâdeye dest
 Ayaklayup eyleme anı pest
 Çün oldı tamâm nâme-i derd
 Mecnûna iletirdi bir cüvânmerd
 Ol nâmeyi okıyınca Mecnûn
 Fi'l-hâl tolukdı gözleri hûn (1487-89)
 Rûşen olup aña 'özü-i Leylî
 Teskîn bulur eşk-i çeşm-seyli (1492)

Celilî'de âşıkların mektuplaşması Hâtifi'de olduğu gibi Mecnûn'un Leylâ'nın evlendiği haberi üzerine yazdığı öfke ve sitem dolu mektubuna Leylâ'nın yazdığı cevabî mektupla gerçekleşir.

İçerik olarak üç mesnevideki mektuplaşmalarda genel olarak Mecnûn'un Leylâ'ya sitemini, kendi mutsuzluğunu, üzüntüsünü, içinde bulunduğu durumun zorluğunu ve acısını anlatmaya çalıştığını görürüz. Leylâ'nın Mecnûn'a gönderdiği mektuplar ise hâlâ sadık bir sevgili olduğunu, kadın olduğu için söz hakkı olmadığını, acısını bile gizlemek zorunda kaldığını, kendisinin Mecnûn'dan daha zor durumda olduğunu ve bütün bunlar yetmezmiş gibi bir de Mecnûn'un onu suçladığını ifade eden mektuplardır. Anlatı açısından her üç mesnevideki mektuplar değerlendirildiğinde bunların ortak özelliklerinin, başka mesnevilerde olduğu gibi mesnevi nazım biçiminden farklı bir nazım biçimiyle ifade edilmemesidir. Mektuplardaki anlatım farklılığı, hikâye anlatılırken kullanılan 3. tekil anlatıcının mektuplarda 1. tekil-kahraman anlatıcıya dönüşmesidir.⁹ Mektup başlamadan anlatıcı mektubun başlayacağına dair bir giriş yapar, ardından 1. tekil anlatıcı mektuba başlar ve mektup bittikten

⁸ Atik, agt., s. 63

⁹ Bu aynı zamanda bir mesnevi yazım geleneğine işaretidir. Gürganî ekolü de denilen bu tarzda mesnevilerde başka şiir türlerine yer verilmez. Ayrıntılı bilgi için bkz. Robert Dankoff, "The Lyric in the Romance: The Use of Ghazals in Persian and Turkish Masnavis" *Journal of Near Eastern Studies*, C: 43, S: 1 (1984), s. 22.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
 and History of Turkish or Turkic
 Volume 5/3 Summer 2010*

sonra anlatıcı tekrar sahneye çıkarak mektubun bittiğini ve kiminle iletildiğini bize bildirir.

b) Yardımcı tipler aracılığıyla haberleşme

Yardımcı tiplerin veya aracılının, yukarıdaki örneklerde olduğu gibi, mektup iletme görevinin yanı sıra âşıklar arasında haberleşmeyi sağlayarak âşıkları buluşturma görevini de üstlendiği görülür. Nizamî'de bu görevi sağlayan yardımcı tip 34. bölümde mektubu getiren atlı, "Leylâ'nın Mecnûn'a haber göndermesi" başlıklı 40. bölümde pîr olarak karşımıza çıkar. Bu bölüm şöyle özetlenebilir:

Bir gün kocası evde yokken Leylâ, Mecnûn'u düşünerek, dışarı çıkar. Düşmanlardan uzak, yol kenarında oturur. Yoldan geçenlerden biri yârinden haber verir diye bekler. Ansızın daha önce mektubunu Mecnûn'a götüren yaşlı(pîr) Hızır gibi yetişir. Leylâ, "Mecnûn'dan haber var mı, o vahşilerle oturan Mecnûn, kimi anarak şiirler okur?" diye sorar. İhtiyar, Mecnûn'un onsuz kuyuda hapis kalmış Yusuf gibi olduğunu ve onun adını sayıklayarak dolaştığını söyler. Leylâ, sevgilisinin bu hâlini duyunca kanlı gözyaşı döker. Leylâ, bu duruma kendinin sebep olduğunu; ama hiç olmazsa Mecnûn'un dağlarda ah edip gezebileceğini; fakat kendinin evde hapis olduğunu söyleyerek kulağından çıkardığı küpeleri öper ve ihtiyara verir. Leylâ, bunu al, geri dön ve Mecnûn'u bulup bana getir, der. Onu uzaktan görüp gizlice seyretmek bile Leylâ için yeterlidir. Leylâ, belki yeni şiirlerinden birkaç beyit okur da benim de derdim azalır, der. İhtiyar delinmiş inci küpeleri kemerine sokar, Leylâ'dan ayrılır. Rüzgâr gibi dağ dağ, harabe mamur her yeri dolaşır. Sonunda Mecnûn'u bir dağın kenarında yere düşmüş bir hâlde bulur. Mecnûn, bu ihtiyarı görünce çocuklar gibi sevinir. İhtiyar, Mecnûn'a, Leylâ'nın onu görmek istediğini söyler. Yanında getirdiği elbiseyi, zorla Mecnûn'a giydirir ve onu ikna ederek Leylâ'yla bulaşacakları yere götürür.¹⁰

Âşıkların buluşmasının ikinci bir örneği de "Leylâ ve Mecnûn'un buluşmaları"¹¹ başlıklı 48.bölümde karşımıza çıkar. Leylâ'nın kocası öldükten sonra tuttuğu matem sona erince gam çekmeye babasının evine döner. Odaya kapanır, derdine bir çare arar ve Zeyd'i çağırır ve Mecnûn'u görmek istediğini söyler. Zeyd, bu

¹⁰ Atik, agt., s. 83.

¹¹ Bu bölüm, Vahid Destgirdî'ye göre 'şair-i ilhaki' tarafından eklenmiş. Ağâh Sırrı Levend, Arap, Fars ve Türk Edebiyatlarında Leylâ ve Mecnûn Hikâyesi, TTK, Ankara 1959, s. 27-28.

müjdeyi ulaştırmak için dağın yolunu tutar. Mecnûn, bu haberi alınca çok sevinir. Zeyd'le birlikte yola çıkar. İki âşık buluşur.¹²

c) İnsan olmayan varlıklarla haberleşme

Âşığın insan olmayan varlıklarla dertleşip hâlini sevgiliye iletmesi için onlarla konuşması da bir haberleşme yöntemi olarak mesnevilerde kullanılır.

Nizamî'de "Mecnûn'un karga ile konuşması" başlıklı 22. bölümde Mecnûn yanan güneşin altında öğleye kadar yürür. Bir ağacın altında/gölgesinde oturur. Ağacın dalına konmuş bir karga görür. Karganın gözleri چراغ gibi parlaktır. Mecnûn, böyle bir yolcuyla görünce ona gönlünü açar. Hâlini sevgilisine iletmesini ister. Mecnûn, uzun uzun derdini anlatırken karga daldan dala uçar. Mecnûn, yere düşer ve gözleri kapanır. Kendi kendini yakan mum gibi sabaha kadar ağlar.¹³

Celilî'de "Dünyayı kavuran temmuzun tasviri ve vahşileşmiş Mecnûn'un dal tahtında oturan kargayla konuşması" başlıklı 9. bölümde bu konuşma neredeyse aynı şekilde gerçekleşir. Mecnûn, sıcak bir temmuz gününde bir ağaç gölgesinde gözü, bir kargaya ilişir ve onunla konuşur. Mecnûn, kargaya sevgilisinin damına uçup ondan haber vermesini ister. Mecnûn dil döktüğü sırada karga uçup gider.¹⁴

Her iki mesnevide de Mecnûn, sevgilisine hâlini anlatması için kargayla dertleşir; ama karga onun derdine ortak olmaz ve istediğini gerçekleştirmez.

İncelenen üç mesnevide haberleşmenin cansız varlıklarla gerçekleşmesinin tek örneği Nizamî'de "Mecnûn'un aşkının tasviri" başlıklı 3. bölümde karşımıza çıkar. Mecnûn her seher vakti birkaç arkadaşı ile Leylâ'nın evini tavaf eder. Leylâ'nın kabilesi Necd bölgesinde oturur. Mecnûn ancak bu dağda biraz sükûn bulur. Gözü yaşlı, sabâ rüzgârıyla dertleşir ve ondan hâlini Leylâ'ya iletmesini ister.¹⁵

d) Şiir aracılığıyla haberleşme

Mesnevilerde haberleşme bazen de alışılmıştan farklı bir bağlamda, iki âşığın şiirle haberleşmesi şeklinde gerçekleşir. Nizamî'de "Leylâ'nın ahvali" başlıklı 12. bölümde, Leylâ, gizlice dama çıkıp sabahtan akşama kadar Mecnûn'u görmek için etrafa

¹² Atik, agt., s. 86.

¹³ Atik, agt., s. 76.

¹⁴ Atik, agt., s. 60.

¹⁵ Atik, agt., s. 70.

bakınır. Belki biri sevgilisinden bir haber, gönlünü ferahlatacak bir selâm getirir diye bekler. Evde her yerde onun bir gazelinin okunduğunu, çarşıdan gelen herkes Mecnûn'un şiirlerinden izler taşır. Mecnûn'un bu güzel gazellerine cevap olarak delinmemiş inci misali güzel şiirleri kâğıda yazarak yola atar ve o şiiri yolda bulup okuyan kişi, onu hemen garip Mecnûn'a götürür; Leylâ'nın yazdığı şiirler, Mecnûn'un yazacağı yeni ve orijinal şiirlerin nüvesi olacaktır. Mecnûn, (şiiri okuyunca) irticalen bir gazel söyler ve Mecnûn'un söylediği gazeller Leylâ'nın kulağına gelir, bu sürekli böyle devam eder. Bu şiirler vasıtasıyla iki âşık haberleşirler.¹⁶

İki âşığın şiirle haberleşmesine başka bir örnek ise hem Nizamî'de hem de Celilî'de şu örnekler üzerinden gerçekleşir:

Nizamî'de “Baharın tasviri ve Leylâ'nın bahçenin temasına gitmesi” başlıklı 13. bölümde Leylâ, gül mevsiminde evinden dışarı çıkar. Etrafında kabilenin güzelleri vardır. Leylâ, biraz dolaşmak, kırmızı gül gölgesinde oturmak ister. Amacı bir gölgede oturup dertliler gibi ah etmektir. Leylâ, arkadaşlarıyla oturup biraz eğlendikten sonra onlardan ayrılarak bir servi ağacının altında oturur. Gizlice feryat edip Mecnûn'un yanına gelmesini, hiç olmasa ona haber göndermesini dileyen beyitler söyler. Sözlerini bitirmeden Mecnûn'un gazelini okuyan bir kişi oradan geçer. Bu gazel, acı çeken Mecnûn'un Leylâ'ya sitemidir. Leylâ bu gazeli duyunca ağlamaya başlar.¹⁷

Bu haberleşme yöntemi Celilî'de “Aşkın oyuncağı olan Mecnûn'un başında öten bülbülün yuva yapması” başlıklı 21. bölümde Nizamî ile benzer bir şekilde işlenir. Sevgilisinin ayrılığıyla yanan Leylâ, gönlü daraldığından arkadaşlarıyla birlikte bağa eğlenmeye gider. Gölge bir yer bulunup eğlence meclisi kurulur. Herkes içip gülerken Leylâ kendi kendini yer. Leylâ, eğlenir görünür; ama içi kan ağlıyordur. Bağdaki her canlıyla derdini paylaşır. O sırada çemende dolaşan dertli biri, ansızın meclise gelir. Mecnûn'un gazelini okur. Leylâ, bu kişiye ihsanlarda bulunur, ağzını mücevherlerle doldurur. Bu şiir, Leylâ'nın ayrılık acısını biraz olsun dindirir. Leylâ, adama Mecnûn'un ne hâlde olduğunu sorar. Adam, acısından, gamından onun da eziyet içinde yaşadığını söyler. Leylâ sevdiğinin hâlini, kederini ve derdini ayrıntısıyla öğrenince ne yaptığını bilmez halde ara sıra kadeh gibi ferahlık dolar, bazen ham kişi gibi olgunlaşmış şarap içer. Adam, eğlence meclisini terk edince Leylâ da gamla dolu evine döner.¹⁸

¹⁶ Atik, agt., s.72.

¹⁷ Atik, agt., s.72-73.

¹⁸ Atik, agt., s. 64-65.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Sonuç:

Nizamî'yle mesnevi kisvesine bürünen Leylâ ve Mecnûn hikâyesinde haberleşme motifini üç şair dizgesinde değerlendirdiğimizde Nizamî'de âşıkların haberleşmesi motifinin daha etkin bir biçimde kullanıldığını görürüz. Nizamî; bu motifi mektuplaşma, yardımcı tiplerle âşıkların buluşmalarını sağlama, insan olmayan varlıklarla ve sabâ rüzgârı gibi cansız varlıklarla âşığın sevdiğine haber göndermeye çalışması şeklinde vererek hikâyenin hem anlatımını zenginleştirmiş hem de lirizmini arttırmıştır. Nizamî, özellikle mektuplaşma yöntemini kullanırken mensur bir mektupta olması gereken özelliklerin neredeyse hepsini kullanır.

Hâtifi'de ise bu motif, çok daha kısıtlı bir şekilde mektuplaşma üzerinden işlenmiştir. Mecnûn'un Leylâ'nın evlendiğini duyması üzerine Leyla'ya yazdığı ve Leylâ'nın ona cevap olarak yazdığı mektupla iki âşık haberleşir.

Celilî'de ise her iki şairin de etkileri görülür. Mektuplaşma bölümü Hâtifi ile aynı dizgede ilerlerken iki âşığın şiirle haberleşmesi ve âşığın "karga" ile hâlini sevgilisine iletme isteği yöntemi kaynak metin Nizamî ile paralellik gösterir.

Neticede üç mesnevide de âşıkların haberleşmesi yöntemleri gerek anlatıdaki sıradanlığı kırması gerekse âşıkların duygularını okuyucuya en yoğun şekilde aktarması bakımından önemli bir unsur olarak işlenmiştir.

KAYNAKÇA

- ATİK, Arzu, Celilî'nin Leylâ ve Mecnûn'u ve Nizamî'nin Leylâ ve Mecnûn'u ile Karşılaştırma, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2009.
- BATİSLAM, H. Dilek, "Mesnevilerde Mektup Tarzı Anlatım", İlmî Araştırmalar, S.13, (2002) s.17-34.
- DANKOFF, Robert, "The Lyric in the Romance: The Use of Ghazals in Persian and Turkish Masnavis" *Journal of Near Eastern Studies*, C: 43, S: 1 (1984), s. 9-25.
- Hâtifi, Leylâ ve Mecnûn, Süleymaniye Kütüphanesi, Kadızade Bölümü, No: 424.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

KÜTÜK, Rıfat, Larendeli Hamdî'nin Leylâ ve Mecnûn Mesnevisi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2002.

LEVEND, Agâh Sırrı, Arap, Fars ve Türk Edebiyatlarında Leylâ ve Mecnûn Hikâyesi, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1959.

TEKİN, Mehmet, Roman Sanatı 1, Akçağ, Ankara 2001.

ÜNVER, İsmail, "Mesnevi", *TDK Türk Şiiri Özel Sayısı II, Divan Şiiri* (1983) s. 430-563.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*